

שערי הלכה

הרב זלמן נחמיה גולדברג

ראש כולל "שבט ומחזק"
ירושלים ת"ו

קטן שהגדיל בימי הספירה אי סופר בברכה

א.

בראשונה יש לעיין אם המקיים מצוה בזמן שהיה פטור מהמצוה וחזר ונתחייב אם חייב לחזור ולקיים המצוה. והנה בגמ' ר"ה כ"ח א' "שלחו לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא כפאו מאן אילימא שד והתניא עיתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפיקח לכל דבריו וכשהוא שוטה הריהו כשוטה לכל דבר" ע"כ.

ובטורי אבן שם ד"ה אילמא כתב וז"ל "פירוש ואמאי יצא בכפאו שד דכיון דבאותה שעה הוי שוטה ופטור מן המצות אכילה דאותו שעה לאו כלום, וכי הדר חלים באותו לילה ונעשה בר חיובא צריך לחזור ולאכול, ואכילה קמייתא לא פטרתו כיון דלא היה באותו שעה בר חיוב מצות. וקשה לי מהא דאמרו ביבמות ס"ב היו לו בנים בגיותו ונתגייר ר' יוחנן אומר קיים פריה ורביה ואע"ג דבני נח אינם מצוים בפ"ו כדאמרינן בסנהדרין נ"ז וכו', ואמאי קיים פר"ו לר"י בבנים שהיו לו בגיותו הא באותו שעה לאו בר חיוב פר"ו הוי, א"כ אותן בנים לא עלו לו לפוטרו לאחר שנעשה בר חיוב, דהיינו לאחר שנתגייר כדאמרינן גבי מצה דאם אכלו בשעה שלא היה בר חיוב לא עלתה לו לפוטרו לאחר שנעשה בר חיוב. והיה נ"ל

דהכי פריך שכיון דכשהוא שוטה הרי הוא שוטה לכל דבריו והא תנן המתעסק לא יצא לכו"ע אפילו למ"ד מצות אינם צריכים כוונה והרי שוטה אינו אלא מתעסק בעלמא כדאמרינן בחולין י"ב שקטן אין לו מחשבה וכו', מיהו על כרחך פירוש הראשון אמת דהא אמרינן בדף כ"ט דמי שחציו עבד וחציו ב"ח אף לעצמו אינו מוציא דלא אתי צד עבד ומוציא צד ב"ח, ומינה דכ"ש כשכולו אינו ב"ח כגון קטן ושוטה דלא אתי שעת פטור ידידה ומפיק שעת חיובא אחר שנתגדל. והא דקשה ליה מההיא דהיו לו בנים בגיותו ונתגייר דשאני התם דשבת בעינן והא איכא וכו' עכ"ל.

והנה מדברי הטורי אבן יש ללמוד ששני טעמים יש לזה שאין המקיים מצוה בזמן שהוא פטור מהמצוה נפטר. טעם אחד – כיון שהוא פטור נמצא שבשעה שקיים המצוה לא פעלה המצוה פטור, שלא שייך ליפטר מדבר שאינו חייב, וכשמתחייב אחר כך אין כבר המצוה ואין לו במה ליפטר. טעם ב' – שלעולם לא מתקיימת המצוה אלא כשעושה אותה מי שמחויב בדבר אבל הפטור מהדבר שעשה מצוה לא נעשה מצוה, ולכן שוטה או עבד שתקעו בשופר אין כאן תקיעה של מצוה והרי זה כתקעו בשופר שאינו של איל

שאין שליחות מועיל לאכילת חלב ובעילת ערוה שלא מצינו בכל התורה זה נהנה וזה מתחייב ולכן גם לשמאי הזקן הסובר שיש שליח לדבר עבירה מ"מ מודה שהאומר לשלוחו צא אכול חלב פטור, והכי נמי נאמר שאין שליחות למצוה מטעם זה שזה נהנה וזה קיים המצוה לא אמרינן. אכן גם דין זה שאין שליח לאכילת חלב יתכן להסביר בטעם הקצה"ח כיון שאין מעשה אכילת חלב אסור אלא מה שהחלב מגיע לבית הבליעה וכן בעילת הערוה, ונמצא שעושה שליח שבית הבליעה של השליח יהי' כשל המשלח ובזה אין שליחות.

עכ"פ נראה שסברה זו שצריך שיתקיים מעשה המצוה על ידי בר חיובא מסתבר רק בתקיעת שופר ולא באכילת מצה. ולפי"ז מה שכתב הטורי אבן טעם השני על כרחך מה דשוטה שאכל מצה חייב לחזור ולאכול לכשישתפה הוא מטעם שאכל בלי כוונה ואינו יוצא גם למ"ד מצות אינם צריכות כוונה, משום שהוא כמתעסק שאין לו מחשבה, והשומע קול שופר וסובר שהוא קול חמור נוער לא יצא לכו"ע וכמבואר שם בגמ'. ולפי"ז גם מה שתירץ הטורי אבן קושיתו מגמ' יבמות בהיו לו בנים בגיותו ונתגייר שקיים פר"ו אף שקיימם בפטור, ותירץ הטו"א ששבת בעינן והא איכא – והנראה בכוונתו שסובר שאין מצות פר"ו מעשה הביאה אלא בזה שיש לו בנים מתקיים המצוה והרי זה כמידי דממילא ואין צריך שיעשה מעשה ביאה בחיוב ודומה לאכילת מצה. ומטעם זה גם לא יתכן לעשות שליח לקיים מצות פר"ו כיון שמתקיים ממילא אין שייך בזה שליחות. והנה בזה אין לומר שהטעם שזה נהנה וזה קיים מצוה לא אמרינן כיון שאין הנאה המצוה כאכילת מצה וכאכילת חלב שהנאתו היא מצותו אלא שגם

אלא של פרה, אף שיצא אותו קול כמשופר כשר, מ"מ לא נתקיים המצוה, כך כשתוקע מי שפטור מהמצוה שמעשה המצוה נעשה על ידי תוקע ושופר. שמתחילה שפירש הטורי אבן הטעם למה שוטה שאכל מצה ואח"כ נעשה פיקח שצריך לאכול עוד פעם הטעם כיון שבאותו שעה היה פטור מן המצות, אכילה דאותו שעה לאו כלום ולא נפטר מהמצוה. ודין זה אי אפשר להסביר מטעם השני שחסר במעשה המצוה כשנעשה על ידי פטור ממצוה, ^{27/08/2018} שהא"ת תינתן בתקיעת שופר שהמצוה היא לשמוע קול שופר שתוקע בו אדם ואילו תקע קוף אין כאן קול שופר בזה מסתבר לומר שגם צריך שיהי' התוקע בר חיובא. אבל באכילת מצה לא מסתבר לומר שאין מצות מצה מתקיים אלא אם אוכל אדם בר חיובא מצה, כיון שאין האוכל עושה המצוה כתוקע העושה קול השופר.

וביותר שאין המצוה מתקיים במעשה האכילה אלא מצוות אכילת מצה היינו שיכנס המצה לבית הבליעה של האוכל, ואין מקום לומר שצריך דוקא בית הבליעה של בר חיובא, וראיה לדבר שאין האכילה עושה המצוה ממה שכתב הקצה"ח בסימן קפ"ב שלכן אין אומרים שיועיל שליחות למצות שיניח תפילין עבדו או שישב בסוכה עבדו, משום שלא אומרים שליחות אלא במידי דעשיה אבל לא במידי דממילא. ולכן הנחת תפילין אם למנות שליח שיהי' זרוע השליח כזרוע המשלח אין כאן שליחות לעשיה אלא לדבר שממילא בא ובזה לא התחדש שליחות, ע"כ. ואם איתא שבאכילת מצה מעשה אכילה היא המצוה א"כ יועיל שליחות לאכילת מצה, אלא ע"כ שאין אכילה מעשה, אלא אכילה הוא הגעת המצה בבית הבליעה. ואם כי יש לדחות ולומר שמטעם אחר אין שליחות לאכילת מצה משום שכמו שאמרו בקידושין הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 115

הקצה"ח שהבאנו לעיל שאין שליחות על מידי דממילא ושמיעת קול מידי דממילא הוא, אבל על התקיעה שהוא מעשה – בזה יש שליחות, ולכן השומע תקיעה מחבירו, חלק התקיעה יוצא על ידי שליחות, וחלק השמיעה צריך לשמוע בעצמו [ומזה מוכח שדעת הר"ן שהמצוה בר"ה היא גם התקיעה וגם השמיעה, ועיין לח"מ ריש הלכות שופר שדן בזה. אכן מה שכתב הר"ן שמטעם זה צריך לחזור זה ששמע הבדלה בביה"כ ולהבדיל בבית והרי הבדלה מתקיים גם בלא השמיע לאזניו וא"כ יצא הבדלה על ידי שליח גם באינו שומע ואולי אף שאין צריך להשמיע לאזניו מ"מ צריך להיות במחשבתו שמבדיל וזה דבר שממילא]. ולפי"ז נתיישב מה שלא הוכיח הטו"א מזה שאין חש"ו מוציאין הרבים ידי חובתן ראייה שצריך דוקא בר חיובא כדי שיהי' כאן מעשה מצוה, שיש לדחות שאף שמעשה מצוה נעשית גם על ידי מי שאינו בר חיובא מ"מ אינו יכול להוציא הרבים כיון שצריך להיות שלוחם וכל שאינו מחויב בדבר אינו נעשה שליח כיון שאינו בדנפשיא, ולכן גם חרש המדבר ואינו שומע אף שיכול להיות שליח בכל התורה מ"מ אינו מוציא הרבים ידי חובתן בשופר מטעם שכתב הרע"א כיון שאינו יכול לקיים מצות שמיעת שופר פטור מהמצוה, וכל שפטור אינו מוציא הרבים ידי חובתן, ומטעם שכתבנו שכיון שליחא בדנפשיה לא יכול להיות שליח, וכמו שעבד אינו נעשה שליח לגרש.

אכן מחצי עבד וחצי בן חורין שאינו מוציא את עצמו שפיר הוכיח הטורי אבן שצריך למעשה המצוה בר חיובא כיון שאינו זקוק לשליחות שהרי הוא בעצמו התוקע ואעפ"כ אינו מוציא את עצמו מטעם שמכוח אינו בר חיובא בא הקול, וא"כ מוכח שצריך בר חיובא כדי שיהי' קול שופר כשר. אמנם

נהנה, ובזה לא שייך הכלל וכמו שכתב בחידושי ר"ח הלוי הלכות מעילה ה' [ואם כי מתוס' סנהדרין ס"ב ב' ד"ה להגביה נראה שגם בשבת שייך נהנה לא כתבו כן אלא לענין מתעסק ולא לענין אין שליח לדבר עבירה].

אוצר החכמה

ב.

עוד יש לעיין במה שהביא הטו"א ראייה שצריך שיעשה התקיעה על ידי בר חיובא מחצי עבד וחב"ח שאינו מוציא עצמו, הא יכול להוכיח דבר זה מהכלל ששנינו במשנה ר"ה כט "חש"ו אין מוציאין את הרבים ידי חובתן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא הרבים ידי חובתן". הרי נתבאר בזה שאין יוצאין בקול שופר עד שיהי' התוקע בר חיובא. ונראה שמכאן אין להוכיח דבר זה, שאפשר שמטעם אחר אין מי שאינו מחויב בדבר מוציא הרבים ידי חובתן, לפי מה שחולק הר"ן בר"ה ז' ב' על מה שהביא שם דעת הרשב"ם שאף למ"ד מצות אינם צריכות כוונה היינו דוקא בסתם אבל במתכוין שלא לצאת אינו יוצא, ומטעם זה השומע הבדלה בבית הכנסת יכול לחזור ולהבדיל בביתו משום שלא נתכוין לצאת בבית הכנסת. והר"ן דחה וז"ל ואני אומר דכיון דבעינן כוונת משמיע להשמיע וכו' דהא צרכינן למימר בהיה עובר אחורי בית הכנסת דבש"צ עסקינן דדעתיה אכולי עלמא ובודאי שאין דעתו להשמיע אלא למי שרוצה לשמוע, אבל להשמיעם בעל כרחם לא נתכוין, שהרי אינו אלא שלוחם עכ"ל. הרי שסובר הר"ן שכל משמיע נעשה שלוחו של השומע.

והנה אף שאין עושים שליח לתקוע שופר מ"מ כל זה כשעושה שליח לשמוע קול שופר שבזה אין שליחות מטעם שכתב

צריך לחזור ולאכול לפי מה שכתבנו שבאכילה אין צריך שיהי' האוכל בר חיובא כיון שאין המצוה מעשה אכילה אלא מה שנכנס לבית בליעתו כזית. ושוטה שאכל מצה ונשתפה צריך לחזור לאכול מטעם שהיה מתעסק משום שאין לו מחשבה. נראה שכל זה באכל השוטה מצה ולא היה גדול עומד על גביו ומלמדו שיאכל המצה. אבל אם היה גדול עומד על גביו ומלמדו יש לו מחשבה ואינו מתעסק שהרי יכול לכתוב גט כשגדול עומד על גביו ואפילו למ"ד מצות צריכות כוונה אם הגדול עומד על גביו ומלמדו לאכול לשמה יצא. אכן לסברת התוס' גיטין כ"ב ב' ד"ה והוא, ששוטה פסול לחליצה ואין מועיל גדול עומד על גביו כמו שמועיל בגט שלא מינכרא מילתא שעושה לשמה כמו גבי גט א"כ מסתבר שגם באכילת מצה לא מינכרא שאוכל בכוונת מצוה, אכן למ"ד מצות אינם צריכות כוונה ואין צריך רק שידע במחשבתו שזו מצה, בזה מסתבר שגם בשוטה יועיל עומד על גביו וצ"ע בזה. עכ"פ בקטן שאכל מצה וגדול עומד על גביו והגדיל בלילה של פסח שהביא שתי שערות בזה אינו חייב לחזור ולאכול מצה.

ולפיי"ז גם בקטן שספר ספירת העומר והיה גדול עומד על גביו קיים המצוה לענין שאם יגדיל אח"כ יכול להמשיך ולספור בברכה אם היה גדול עומד על גביו ולימדו לספור עם כוונה לשם מצוה. וכ"ש להלכה שסוברים שספירת העומר בזה"ז דרבנן ומצוה דרבנן יוצאין גם בלי כוונה. ומ"מ צריך שיהי' גדול עומד על גביו כדי שלא יהא מתעסק ויהי' לו מחשבה לדעת שעושה מעשה ספירה.

ד.

ואין להקשות על מה שכתבנו שבגדול עומד על גביו יש לקטן מחשבה לכיון לשם

יש מקום לומר דלא כהטורי אבן והוא שחצי עבד וחב"ח הרי הוא כשני אנשים ואם רוצה החצי ב"ח לצאת בשמיעת קול שופר שיתקע גם החצי עבד ג"כ זקוק לשליחות מאחר שהם כשני אנשים, וראיה לדבר ממה שאמרו ביבמות שלמ"ד עבד הבא על א"א הולד ממזר חצי עבד וחב"ח שקידש אשה ובא עליה, הולד חצי ממזר וחצי ב"ח, שאתי צד עבדות ומשתמש באשת איש, ומחלק זה הולד ממזר. ואם נאמר שאדם אחד הוא למה יהי' הולד ממזר, אף שלא תפיס קידושין רק בחלק הב"ח ולא בחלק העבד, מ"מ אינו איש זר, ולמה יהיה הולד ממזר. אלא ע"כ שחשיב כשני אנשים.

ג.

והנה לענין שאלתינו בקטן שספר והגדיל לפי מה שכתבנו בהבנת הטורי אבן שגם שפטור מהדבר יש לו קיום מצוה ואינו חוזר ומתחייב לאחר שנעשה בר חיובא. אלא שבתקיעת שופר אינו יוצא כיון שהקול היה של אינו בר חיובא, ולפיי"ז עבד ששמע קול שופר ואח"כ נשתחרר אינו צריך לחזור ולשמוע שכבר שמע קול שופר שבא מבר חיובא, ואף שהוא עצמו אינו בר חיובא, מ"מ בשמיעה לא איכפת לן בבר חיובא שאין השמיעה מעשה מצוה, וכמו שכתבנו בשוטה שאכל מצה. אלא שבשוטה שאכל מצה לא יצא מטעם מתעסק, אבל עבד ששמע קול שופר יצא. אכן לסברת הר"ן שכל שומע קול שופר עדיין צריך שיהי' התוקע שליח שלו לא יצא העבד שאינו יכול לעשות שליח כיון שהוא עצמו אינו מחויב ואינו יכול לתקוע קול כשר, וכל היכא דאיהו לא מצי עביד לא יכול לעשות שליח. אבל להסוברים שאין תקיעה מצוה אלא השמיעה – יצא העבד בשמיעת קול שופר מאחר. וכן עבד שאכל כזית בסוכה בלילה הראשון ונשתחרר אינו

עוד יש להוכיח שקטן העושה מצוה וגדול עומד על גביו ומלמדו לכוין לשם מצוה מועיל שיכוין הקטן למצוה, ממה שקיימל"ן שקטן יכול לברך ברכת המזון ולהוציא הגדול שאכל רק שיעור דרבנן וכמפורש בגמ' ברכות כ' ב' ונפסק בשו"ע אור"ח סי' קפ"ז ס"ב. והשתא איך מוציא, הוא הקטן אין לו מחשבה ואינו מכוין לשם מצוה ואיך יוצא אחריו כשהוא מברך בלי כוונה. ואם כי כתב המג"א בסימן ס' סק"ג שבמצוה דרבנן אין צריך כוונה וא"כ באכל שיעור דרבנן יוצא גם בלי כוונה, מ"מ קשה למש"כ המ"ב שם שהרבה חולקין על המג"א הזה וסוברים שגם במצוה דרבנן צריך כוונה. ועוד, שכתב בחכמת שלמה בגליון אור"ח סימן ס' שמתעסק גם בדרבנן אינו יוצא, וקטן הרי הוא כמתעסק וכמש"כ הטורי אבן שהבאנו לעיל. אלא ע"כ שבזמן שקטן מוציא אחרים – מלמדין אותו שיכוין לצאת ידי מצוה, ויכוין להוציא. הרי שמועיל גדול עומד על גביו שיכוין לשם מצוה.

ה.

עוד יש לעיין מה שהבאנו לעיל סברת הר"ן שכל שמוציא אחרים הרי הוא שליח של היוצא, א"כ איך קטן מוציא אחרים שאכלו שיעור דרבנן הא קטן אינו בר שליחות. ונראה לתרץ שכיון שתקנו חכמים שקטן חייב במצות משום חינוך הרי הוא כגדול מדרבנן לענין מצות, ויכול לעשות שליח בין שהוא יוציא אחרים ובין שאחרים יוציאו אותו. ומזה נראה ללמוד שקטן שהגיע לעונת הפעוטות שתיקנו לו חכמים שיכול לקנות ולמכור במטלטלים הוא הדין שעושה שליח למכור, וכן בחרש שתיקנו לו חכמים קנין עושה שליח. ומזה יש לפשוט מה שדנו אחרונים עיין תשובת הרידב"ז בחרש

מצוה א"כ לעולם יתחייב האב לחנך בנו שיעשה מצוה שגם יעמוד על גביו וילמדנו לכוין לשם מצוה שהרי חייב לחנך בנו בהמצוה שכשר לצאת בו, וכמו שכתב הריטב"א ריש סוכה גבי הילני המלכה שאין יוצאין ידי חינוך במושיב בנו בסוכה גבוהה למעלה מכ' אמה. ובשלמא אם נאמר שאין גדול עומד על גביו מועיל שיכוין הקטן לשם מצוה לא קשה איך קיים מצות חינוך, הא לא קיים מצוה בלא כוונה, שכל שקטנותו גורם שלא יתקיים המצוה ואילו היה גדול היה מקיים המצוה יוצא בכך ידי חינוך שהרי תכלית החינוך להרגילו בקיום מצוה בכשרות. ולכן כל שמחנכו בענין שאילו עשה כך בגדלות יקיים המצוה, די בכך. אבל אם יש אפשרות גם בקטנות שיכוין לשם מצוה על ידי שיעמוד על גביו וילמדנו, יתחייב לחנכו כך. וצריך לומר שכיון שגדול יכול לכוין גם באין אחר מלמדו אין צריך לעמוד על גביו כדי שיכוין, שדי במה שעושה המצוה, ואם כך יעשה בגדלותו מסתמא יכוין לשם מצוה, ובפרט לפי מה שפסק ה"חיי אדם" שכל שבא לביהכ"נ יוצא בשמיעת שופר גם באינו מכוין לשם מצוה שזה גופא שבא לביהכ"נ חשיב כמכוין, שהרי לשם קיום מצוות בא. ומוכח כדבריו ממה ששנינו במשנה ר"ה בהיה עובר אתורי ביהכ"נ או שהיה ביתו סמוך לביהכ"נ ושמע קול שופר אם כיון ליבו יצא. והמ"ד שסובר שמצות צריכות כוונה מפרש אם כיון ליבו לשם מצוה. והשתא למה לא כתבה המשנה בדרך פשוטה השומע קול שופר ולא כיון ליבו לא יצא, אלא ע"כ מוכח כסברת החיי אדם שכל שבא לביהכ"נ זהו כמכוין למצוה. ולפי"ז כל העושה מצוה זהו כמכוין לשם מצוה אם אין סיבה אחרת לעשות המצוה, ולכן אין צריך לחנכו לקטן שיכוין למצוה.

שהיו לו בנים ונתגייר קיים מצות פר"ו, עד כאן לא אמרו שהמקיים מצוה בפטור אין לו מצוה אלא במצוה שאין בה אלא מעשה גרידא. ולכן כל שלא פטרה המעשה בשעתה אינה פוטרת אחר שנתחייב אבל מצות פר"ו שאינה מעשה גרידא אלא יש לו בנים, ונמצא שנשארה המצוה ופוטרת את האדם אחר שנתחייב. ולשון המנח"ח כך הוא "רק עיקר המצוה שיהי' לו בנים והרי הוא מקיימה כעת, ורק ההכשר מצוה נעשה בפטור היינו הבעילה" וכו' ע"כ.

והנה מה שכתב שהבעילה הוא רק הכשר מצוה לא נראה כן מתוס' ב"ב י"ג א' ד"ה כופין שז"ל וא"ת אמאי כופין רבו [לעשות בן חורין לחצי עבד] ליתי מצוה של פרו ורבו וידחה לא תעשה דלא יהי' קדש ואומר ר"י חדא דבעידנא דמיעקר לאו לא מקיים עשה, דמשעת העראה קא עקר ללאו ועשה דפרו ורבו לא מקיים עד גמר ביאה עכ"ל. ואם איתא להמנח"ח שאין הביאה אלא הכשר מצוה עדיפא היה לתוס' לתרץ שאין המצוה מתקיים עד שיולדו לו בנים. ובדוחק יש לומר שאולי האשה מתעברת בגמר ביאה ומקיים מצוה של פרו ורבו בעובר, וזה צ"ע אם לרב הונא הסובר ביבמות שהיו לו בנים ומתו שקיים פר"ו, אם היה לו עובר ומת אם קיים ג"כ פר"ו, ואולי בהפילה אח"כ אגלאי מילתא למפרע שלא היה עובר חי ולא קיים גם לרב הונא, משא"כ אם נולד חי קיים פר"ו משעה שנעשה עובר. ויותר נראה שלרב הונא שסובר שהיו לו בנים ומתו קיים פר"ו מבואר בגמ' טעמו שמצות פר"ו הוא כדי שיכלו נשמות שבגוף והרי מסקנת הגמ' סנהדרין צא ב' שנשמת האדם ניתנת לו משעת פקידה ונמצא שגם בעובר מתקיים מצות פר"ו.

אמנם בחידושי ר"ח הלוי נראה שסובר

המגרש אם יכול לעשות שליח לגירושין ולפי דרכנו יש לפשוט שעושה שליח. וכן אפשר להוכיח דין זה מגמ' ב"מ דף ח' בחרש ופקח שהגביהו מציאה עיין שם. אכן חרש וקטן אינם נעשים שלוחים לקנות לגדול גם מדרבנן, וכמפורש שם בב"מ שחרש שמגביה עבור פקח אין הפיקח קונה. וטעם הדבר נראה שלגדול פיקח לא תיקנו שיקנה בקנין חרש וקטן, וממילא אינם נעשים שלוחים עבור הגדול שאין גדול קונה בקנין שלהם ואינו דומה לגדול שיוצא מצוה דרבנן כשמברך קטן, משום שמצוה דרבנן יוצאין בברכת קטן.

וכל זה לפי מה שכתבנו בביאור הטורי אבן. אכן כמה אחרונים תפסו שאין מי שאינו בר חיובא יוצא במצוה שעשה בזמן פטורו וכטעם הראשון שכתב הטורי אבן, שכך הביאו בשמו המנח"ח במצוה א', וכן נראה שנקטו העונג יו"ט בסימן מ"א שנסתפק בחולה שיש בו סכנה לאכול מצה ואכל ואח"כ נתרפא אם חייב לאכול מחדש כיון שמה שאכל בראשונה היה פטור מהמצוה, ומדמה לשוטה שאכל מצה ונתרפא שחייב לאכול. הרי שפשוט לו שבאכילת מצה שאינו יוצא כשאוכל בשטותו מטעם שלא יתכן לייחס מצוה למי שפטור ממנה. ולא מטעם שאינו מכוין למצוה והוא מתעסק. וכן נקט בפשיטות ברבינו חיים הלוי בהלכות קרבן פסח פ"ה ה"ז, ועיין גם בדרך פיקודך מצוה א'.

והנה לפי דעתם קטן שספר ספירת העומר והגדיל כאילו לא ספר וא"כ אינו יכול להמשיך ולספור בברכה, מ"מ נראה שגם לדעתם יש לומר שיכול לספור בברכה שהנה במנח"ח שם תירץ לקושית הטורי אבן למה גוי

ו.

ועתה נבוא לדון בשאלתנו בקטן שהגדיל בתוך ימי הספירה להלכה שחוששין לפסק הלכות גדולות שאם הפסיק יום אחד ולא ספר שוב אינו סופר משום דבעינן תמימות, וא"כ גם בספר כשהוא קטן ולא קיים המצוה לא יוכל להמשיך לספור בברכה. והנה יש לדון בסברת הבה"ג אם דעתו לומר שכיון שכתוב תמימות זה שסופר מ"ט יום הכל מצוה אחת היא ולכן כשהחסיר יום אחד לא קיים כל המצוה, והמקיים חלק ממצוה אין לו מצוה כלל ואינו מברך, והרי זה כאוכל חצי זית מצה שבודאי שאינו מברך. אכן לפי ביאור זה יש להקשות למה מברכים מ"ט ברכות בכל יום מימי הספירה ברכה ואם אין כאן אלא מצוה אחת די בברכה אחת והרי זה כשופר שמברך ברכה אחת ותוקע ומריע תשע קולות בברכה אחת, ואף שהפסיק ביניהם אינו חוזר ומברך, ואף לכתחילה דעת הר"ן שמותר לדבר בין התקיעות, ואף לדעת הרי"ף שאסור לכתחילה אינו אלא בין תקיעות שמיושב לתקיעות דמעומד ומטעם שכתב הט"ז או משאר טעמים. משא"כ בכל מתחיל במצוה שמותר לדבר אחר שהתחיל במצוה. עוד קשה איך מותר לו לברך, למה לא ניחוש שמא ימות תוך ימי הספירה ולא יקיים מצות ספירת העומר ומאי שנא מהמגרש אשתו וחלות הגט שעה אחת קודם מיתתו שאסורה לאכול בתרומה מיד שמא ימות למ"ד בגיטין כ"ח ששמא ימות חיישינן, והיה להם לתקן שיברכו אחר שגמר כל הספירה וכמו שאמרו בפסחים שמברכין על התקיעות אחר עשיתן שמא לא יעלה תקיעה. לכן נראה לומר שמודה הבה"ג שספירת כל יום מצוה בפני עצמה היא, וזה שפסק שאם לא ספר יום אחד שוב אינו סופר שהסופר ומדלג מספר אחד אין כאן סופר, וזה

שכל מצוה שאין בה מעשה גרידא אלא המצוה בחפצא בזה גם הפטור מהמצוה מ"מ אם קיים המצוה עולה לו המצוה, וכשמתחייב במצוה אח"כ נפטר במה שיש לו קיום המצוה. ובוזה הסביר מה שפסק הרמב"ם פ"ה מקרבן פסח שקטן שהגדיל בין שני פסחים ועשה הראשון פטור משני אף שקטן פטור ממצוות. וכתב שם בר"ח הלוי וז"ל דשאני פסח ממצוה דבפסח הא מלבד מצות הפסח שעליו הא יש בזה עוד דין הקרבת קרבן מה שהוא קרבנו וקרב עבורו ועולה לו ככל הקרבנות שקרבים ועולים לבעליהן, ובחשו"ק הרי לא מצינו רק דאינם בני מצוות ומשום דלאו בני חיובא ואזהרה נינהו, אבל אינם מופקעין מעצם הדינים וכו' ופסחם קרב עליהם ועולה לשם פסח ככל הקרבנות שעולות לבעליהן וכו'. ולפי"ז הרי שפיר פסק הרמב"ם דקטן שהקריבו עליו בראשון פטור מפסח שני, דאף אי נימא דליכא בפסח שהקריבו עליו דין קיום מצוה כלל, מ"מ מאחר שהקריב מיהא את הפסח וקיים דין הקרבתו שוב אין עליו עוד חובת הפסח כיון דקיים מיהא דין עשיתו, משא"כ במצה דאין באכילתה שום חלות דין מלבד קיום המצוה וכו' עכ"ל.

ולפי סברה זו מתורץ למה בהיו לו בנים בגיותו ונתגייר קיים מצות פר"ו שאף שאין על עכו"ם דין קיום המצוה מ"מ מאחר שהיו לו בנים וקיים מציאות הדבר, שוב אין עליו עוד חובת מצות פרו ורבו, ואין צריך לומר שאין בביאה באשה מצוה כלל אלא הכשר מצוה וכמו שכתב המנ"ח, אלא אפילו אם נימא שבביאה מקיים המצוה כל שהוליד אח"כ, וגוי לא קיים המצוה, מ"מ אינו חייב עוד כשנתגייר, מאחר שיש לו בנים והרי זה כקטן שעלה לו הקרבת פסח שאינו חייב להביא פ"ש כשיגדיל.

ז.

עוד יש לדון לפי מה שכתב הפמ"ג בסימן ל"ז בא"א אות ד' שחייב אדם בחינוך בנו עד שיביא שתי שערות. ועד רוב שנותיו אם לא הביא ש"ש חייב לחנכו. ואף שאפשר שכוונת הפמ"ג בידוע בודאי שלא הביא שתי שערות, אבל כל שספק אם הביא שתי שערות אינו חייב לחנכו שסומכין על חזקה דרבא, וכיון שחייב חינוך הוא מדרבנן ובדרבנן סומכין על חזקה דרבא שכל שבא לכלל שנית ^{אוצר החכמה} בא לכלל סימנים.

והנה בתשובות רע"א סימן ז' דעתו שחזקה דרבא אינה חזקה אלימתא ונשאר ספק. ולפי זה יש לומר שכל שלא ראינו שהביא שתי שערות הוא ספק שמא עוד חייב בספירה מדין חינוך ויכול לברך שקיים המצוה בשלמות. ואף שכתבנו שאין חייבין בחינוך מספק שמא גדול, כל זה לפטור האב מחינוך בנו. אבל הבן עצמו חייב מדרבנן לקיים מצות. וטעם הדבר כך הוא – שהנה נחלקו השו"ע והרמ"א בסימן שמ"ג ס"א שדעת השו"ע שמצות חינוך אינו אלא על האב ולכן פסק שם שקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו. וכתב על זה הרמ"א וז"ל וי"א דכל זה בקטן שלא הגיע לחינוך אבל הגיע לחינוך צריכים להפרישו וי"א דלא שייך חינוך לב"ד אלא לאב בלבד עכ"ל. וכתב שם המ"ב סק"ח שדעת הי"א האחרונים הוא דעת המחבר. והנה לכאורה דעת הי"א הראשונה שבהגיע לחינוך ב"ד מצווין לחנכו תמוהה, שא"כ יוצא שב"ד חייבין לקנות לכל קטן לולב ותפילין וכל תשמישי מצוות ודבר זה לא שמענו בפוסקים, ובגמ' סוכה מ"ב קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. ובשו"ע או"ח סימן יז ס"ג קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו

שכתב הבה"ג שתמימות בעינן היינו שיהי' המספר בתמימות ולא בדילוג. וראיה לזה ממה שהביא בביאור הלכה סימן תפ"ט סעיף ח' מהרי"ץ גיאות שהביא דעת רב האי גאון שהשוכח לספור יום אחד יספור למחר באופן כזה שיאמר אתמול היה כך לעומר והיום כך לעומר, וכיון שמונה גם של אתמול הרי זה תמימות, וזה יתכן רק אם נאמר שכל יום מצוה בפני עצמה רק שהסופר בדילוג חסר לו בתמימות הספירה ולכן סובר רב האי שיכול ביום שנזכר לספור של אתמול ולא כדי לקיים מצות אתמול אלא כדי שהספירה של היום יהיה שלא בדילוג.

^{27/08/2018} ואין שנראה שהבה"ג חולק על עצת רב האי גאון מדלא הביאו הפוסקים עצה זו לשוכח, אך יתכן שאינו חולק על יסוד זה שכל יום מצוה בפני עצמה אלא שסובר שבזה שיספור היום ספירה של אתמול לא יתקיים תמימות הספירה, שלא שייך לספור של אתמול, אלא הספירה לעולם של אותו יום. ולפי"ז בקטן שספר והגדיל אף שלא קיים המצוה בקטנותו מ"מ מציאות הספירה יש גם לקטן, וכסברה שהבאנו מר' חיים שרק מצוה אין לקטן אבל עולה לו קרבן פסח. וכן נאמר שמציאות הספירה יש לקטן לענין זה שיחשב מה שסופר כעת בספירה בלי דילוג ומקיים תמימות הספירה.

אמנם בספר החינוך מ' ש"ו משמע שבה"ג חולק על רב האי גאון וסובר שספירת כל הימים מצות אחת, וז"ל – ויש שאמרו שמי ששכח ולא מנה יום אחד שאין יכול למנות עוד באותה שנה לפי שכולן מצוה אחת הן ומכיון ששכח מהן יום אחד הרי כל החשבון בטל ממנו, ולא הודו מורינו שבדורינו לסברה זו, אלא מי ששכח יום אחד יאמר אמש היו כך בלא ברכה ומונה האחרים עם כל ישראל עכ"ל.

מלקנות לו ומלחנכו שמספק שמא גדול הוא נפטר מחינוך שאינו אלא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. אבל הקטן, שחכמים חייבוהו אין לומר שיפטר מספק, שממה נפשך הוא חייב בין הוא גדול ובין הוא קטן. ואם יש לנו ספק שמא קטן, יכול לברך על מה שסופר ספירה כעת. ועיין במ"ב סימן תפ"ט ס"ק ל"ח ובשער הציון מ"ז שכל שלא ספר יום אחד אם מצטרף עוד ספק מברך שאר הימים בברכה. ולפי כל זה נראה ששפיר יכול להמשיך לספור שאר הימים אחר שנעשה בר מצוה ויספור בברכה. אכן לכתחילה יראה אביו לעמוד על גביו כשהוא סופר בקטנותו וללמדו לכוין לשם מצות ספירת העומר. ואף לפי מה שנראה מהחינוך שכל ימי הספירה מצוה אחת מ"מ יש לומר שקטן שספר יכול להמשיך כשהגדיל, כיון שכל הספירה מצטרפת למצוה אחת נמצא שאין הספירה מעשה גרידא אלא המצוה היא מה שספר כל הימים, וזה יש לו גם בספר חלק מהימים בפטור, ^{אוצר החכמה} ^{27/08/2018} ^{חנח} דומה להביא פסח ראשון בקטנות שהסביר ר"ח כיון שעלה לו הקרבן נפטר, כן דומה ספירה.

ולא הוזכר בשום מקום שאם לא לקח לו אביו כל ישראל חייבין וכמו שהוזכר לענין מילה.

לכן נראה שלכו"ע גם לדעה ראשונה שברמ"א אין מוטל מצות חינוך אלא על האב ומה שכתב הרמ"א שבהגיע לחינוך ב"ד מצווין להפרישו מנבלה היינו טעמא שדעה זו סוברת שמדרבנן חייבו לקטן במצות התורה והטילו על האב חיוב לחנכו, ולכן בקטן אוכל נבלות כיון שמדרבנן חייבוהו במצוות הרי הוא כגדול האוכל נבלות שמצווין ב"ד להפרישו, ועיין במשובב נתיבות סימן ג' שכתב שכל יחיד מצווה ויכול לכוף להפריש מאיסור ואין צריך דוקא ב"ד. אבל במצות עשה אביו חייב מדין חינוך לקנות לו תשמישי מצוה אבל אחרים אינם חייבים לקנות לו כמו שאינם חייבים לקנות לגדול. ודעת המחבר שאין הקטן חייב במצות אפילו מדרבנן שלא חייבו חכמים כלל לקטן אלא הטילו חיוב על האב לחנכו אף שהקטן עצמו פטור וכן כתב רש"י בברכות דף כ'.

ולפי"ז נראה שקטן שנעשה בן י"ג שנה ולא ידוע אם הביא שתי שערות אביו פטור